

**RABGŪZÎ, KISASU'L-ENBİYÂ:
XIX. YÜZYILA AİT BİR KAZAN YAZMASI**

**Rabghuzi's The Stories of the Prophets:
A Nineteenth Century Manuscript in the Kazan Region**

Avni GÖZÜTOK*

ÖZ

Rabgŭzî'nin Kısasu'l-Enbiyâ adlı eseri Harezmi Türkçesi ilk mensur eserlerindedir. Bu bakımdan Türk dili tarihi için önemli bir kaynaktır. Eser, gerek konusu gerek sade bir dille yazılmış olduğu için çokça okunmuştur. Hem yazma hem de matbu nüshalarının çokluğu bunu göstermektedir. Burada yazar ve eseri, yazma nüshaları ile matbu nüshaları üzerinde kısaca durulduktan sonra eserin XIX. yy.'da istinsah edilmiş Kazan nüshasının baş ve sonundan örnek verildi.

Anahtar Sözcükler: Rabguzi, Kısasu'l-Enbiyâ, elyazması, ondokuzuncu yüzyıl, Kazan nüshası

ABSTRACT

Rabguzi's Kısasu'l-Enbiyâ is the first example of Khwarezmian Turkish written in prose. In this respect, the work is considered to be a rather significant source for the history of Turkish language. The abundance of the manuscript and edited forms of the book may suggest that it has been frequently referred to by the virtue of its lucid language. This study concentrates on the author and also manuscript and edited examples of the work, giving some examples from the first and final chapters of 19th century version of the book.

Keywords: Rabghuzi, The Stories of the Prophets, manuscript, 19th century, Kazan region

Giriş:

Kısasu'l-Enbiyâ, Nâsırü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn er-Rabgŭzî tarafından kaleme alınmıştır; peygamber kıssalarını ihtiva eden bir eserdir. Rabgŭzî'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkındaki bilgimiz, eserin giriş kısmında kendi hakkında verdiği malumattan ibarettir: Buna göre yazar, Ribat Oğuz adlı yerdendir ve aynı zamanda buranın kadısıdır (2a12/13). Yazar Rabgŭzî nisbesini de Ribat Oğuz'dan almıştır.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Rabguzî eserini, Nâsîru'd-dîn Tok Buğa Beg'in isteği üzerine 709/1309–10 yılında yazmaya (2a25, 2b1) başlamış, 710/1310–11 (218b3) yılında tamamlamış ve adı geçen beye sunmuştur (218a23). Rabgûzî Tok Buğa Beg'in ağzından tedavülde birçok peygamber kıssaları bulunduğunu, ama bunların çeşitli sebeplerle kusurlu, eksik olduğunu nakleder (2b1–8). Muhtemelen bunların arasında, Arapça ve Farsça dışında, Türkçe eserler de vardı. Nitekim Türk dili ile kaleme alınmış bu tür ilk manzum eser Ali'nin *Kıssa-i Yusuf*'udur (630h/1233m.).

Yazma ve Matbu Nüshaları: Kısasu'l-Enbiyâ'nın altısı Leningrad'da¹, ikisi İsveç'te ve birer nüsha da Paris², Londra³ ve Bakü'de⁴ olmak üzere on bir nüshası⁵ vardır. Bunların dışında hepsi XIX. yy.'a ait yedi elyazması nüshası da Özbekistan'da bulunmaktadır⁶. Ayrıca, Kazan Devlet Üniversitesi Kütüphanesinde dört el yazması mevcuttur: Bunlardan üçünün (T-447: 486 s., T-618: 280 s., T-619: 320 s.) müstensihleri, istinsah edildikleri yıl ve yer yoktur; zaten baştan ve sondan eksiktirler. Tam nüsha (T-9) üzerinde aşağıda durulacaktır.

Kısasu'l-Enbiyâ ilk kez N. İ. İlminskiy (1822–1891) tarafından 1859 yılında Kazan'da neşredilmiştir. Bu tarihten 1916 yılına kadar daha çok Kazan ve Taşkent'te olmak üzere on üç defa basılmıştır⁷. Bu baskıların çoğu muhtemelen İlminskiy neşrine dayanıyor olmalı.

Üzerinde Yapılan Çalışmalar: Jacob Schinkewitsch, *Kısasü'l-Enbiyâ*'nın Londra nüshasının sentaksı üzerinde durmuştur⁸. Danimarkalı Türkolog Kaare

¹ H. E. Boeschoten, "The Leningrad Manuscripts of Rabguzi's Qisas", *Türk Dilleri Araştırmaları* 1991, s. 47–49.

² Bk. E. Bolchet, *Catalogue des manuscrits turcs*, Band II, Paris 1933, supp. 1012.

³ Ch. Rieu, *Catalogue of the Manuscripts in the British Museum*, London 1838, s. 272.

⁴ N. Hacıyeva, "Rabguzi'nin Kısasu'l-Enbiya Eserinin Bakü Yazması" *Türk Dili*, S. 514, Ekim 1994, s. 292–296.

⁵ Aysu Ata, *Nâsîru'd-dîn bin Burhâbü'd-dîn Rabgûzî, Kısasu'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*, I Giriş-Metin-Tıpkıbasım: XL+616 ss.; II Dizin: IV+820 ss., TDK Yay., Ankara 1997., I s. XIX–XX; a.-mlf., *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*, İstanbul 2002, s. 26–28.

⁶ *Özbek Edebiyatı I*, Taşkent, 1978, Fen Neşriyatı, s. 178, dipnot: 4. "...XIX asrğa aid yetti kolyazma ve on üç basma nüshası Özbekistan SSR Fenler Akademiyası Beruniy namidagi Şarkşinaslik İnstitutı fondıda saklanadı. İNV. NoNo 1025, 7397, 1874, 1834, 6246, 6685, 6127 (bularning déyerli hammasining ahiri yok, bazılarining kâtipleri kayd kilingen, bazılariniki namalum)...".

⁷ Almaz Yazberdiyev, *Doğuda Matbu Yayınların Tarihi*, (Türkçesi: Ahmet R. Annaberdiyev) Kaknüs Yay. İstanbul 2005, s.131, 154, 159, 172, 187, 197, 223, 229, 235, 245, 248, 261, 267.

⁸ J. Schinkewitsch, "Rabguzi's Syntax", *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*, zu Berlin, part I, vol. XXIX (1926), p. 130–172; part II, vol. XXX (1927), p. 1–57. Türkçesi: Sabit

Grønbech de Londra nüshasının tıpkıbasımını yapmıştır⁹. Bu nüsha Aysu Ata tarafından 1995'te doktora tezi olarak hazırlanmıştır¹⁰. *Kıyasu'l-Enbiyâ*'nın tenkitli metni (Londra ve iki Petersburg yazması) ve İngilizce çevirisi de yayımlanmıştır¹¹.

XIX. Yüzyıla Ait Kazan Nüshası: *Kıyasu'l-Enbiyâ*'nın bu nüshası Kazan Devlet Üniversitesi Kütüphanesi elyazmaları T-9 numara ile kayıtlıdır. Yazma 221 yapraktır (441 sayfa), *Kıyasu'l-Enbiyâ* 1b-218b'dedir; 1b (19 str.) ve 218b (17 str.) hariç her sayfada 25 satır vardır, talik hattı ile yazılmıştır. Müstensihî ve istinsah yeri belli değil; istinsah tarihi 218b'de verilmiştir: "...sene biş sekiz yüz otuz sekizinçi mâh-ı reb'ü'l-âhîrniş altısında eyyâmu'l-cum'a...". Bu yazmada *Kıyasu'l-Enbiyâ*'dan sonra Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (1703–1780) *İtikad kasidesi* (51 beyit), bir sayfalık bir takvim ve iki sayfalık fihrist var.

Aşağıda metnini verdiğimiz kısım yazmanın 1b-5a ve 218a-218b sayfalarıdır. Yazmada w (و) ile gösterilmiştir. Türkçe kelimelerde ş (ص) ve t (ط) anı (4b15), at (3a12), şuw (2b15) ve şaklamış (tek örnek 2b6) kelimelerinde kullanılmıştır. Kuyruk kelimesi dört yerde kudruk (3b7, 3b7, 3b8, 3b9), bir yerde ise kız[r]uk (3a-18) şeklinde yazılmıştır. Yine keğin (sonra) kelimesi iki yerde (1b5, 1b8) kezîn, dokuz yerde ise keğin (1b2, 2b15, 2b18, 2b19, 3b19, 4a8, 4b16, 5a19, 5a22) olarak yazılmıştır. Ayak kelimesi bir yerde azak (5a11), diğer yerlerde (5a2, 5a3, 218a24) ise adak şeklinde yazılmıştır.

Aşağıda K (Kazan) nüshasında olup L (Londra)'de olmayan ve her iki nüshada da olup sadece yazımları farklı veya eşanlımlı kelimeler alındı, anlamları verildi.

S. Paylı, "Rabguzî Sentaksı" *Türk Dili Belleten* Seri: III Sayı: 8–9 Nisan-Aralık 1946, İstanbul 1947, s. 1–48; *Türk Dili Belleten* Seri: III Sayı: 10–11 Ocak-Aralık 1947, İstanbul 1948, s. 49–119.

⁹ K. Grønbech, *Rabguzi, Narrationes de Prophetis, Cod. Mus. Brit. Add. 7851*, Kopenhagen 1948.

¹⁰ bkz.: dipnot: 5

¹¹ *Al-Rabghūzī, The Stories of the Prophets. Qışaş al- Anbiyā' An Eastern Turkish Version*. Critically edited by H. E. Boeschoten, M. Vandamme, and S. Tezcan, with the assistance of H. Braam and B. Radtke, E. J. Brill, Leiden 1995. Volume I: xxxv+787 pp; volume II: ix+832 pp. Bu yayın üzerine iki tanıtma yazısı kaleme alınmıştır: 1. Talat Tekin, *Türk Dilleri Araştırmaları* 1995, s. 259–269. 2. Robert Dankoff, *Journal of the American Oriental Society*, Volume. 117, No. 1 (1997), p. 115–126.

K	Anlamı	L
aşsurdı K5a23	aksırdı	aşsurdı L6v13
ânçıqlanur K2a20	hıçkırır, inler	ınçıqlanur L2v7
ânî ağırılap K4b15	yemine hürmet	ant ogurlap L5v16
artağ K4a12	etmek	ortak L5r6
ârturup K2a4 (<art-ur-)	müfsit	üdürtüp: seçip L2r9
âzağ âstında K5a11	sonraya bırakıp	adağ altında L6r17
âzun K4b5	ayak altında	ajun L5v6
diñiz K5a9	acun, dünya	
ēz K218a16	deniz	teñiz L6r16
ırğanu başla- K2b23	ipekli kumaş	ed L249v1
iğgü K2a14	ırganmaya başla-	teprenü başla- L3r18
iñlerindin K218a9	iyi, güzel	yağşu L2r21
iske işitken K4b2	yanaklarından	eñselerindin L249r14
iw iş kılmaz men K3a6	is: akıl, zihin,	işitken L5v3
ķamuğda oşnu K2b14	hafıza	aşuk iş kılmadım L3v8
ķevük K5a14	acele iş işlemem	
ķizdi K4b10	her şeyden önce	barçadın burun L3r9
ķizlenü K2b12	boş, kof	kevek L6v1
ķom K2b16	giydi	keğdi L5v11
ķurğaşun K218a11	gizli, mahfi	yaşurun L3r6
neñler K5a10	dalga	tolķun L3r11
oldurup K5a6	kurşun	ķurğuşun L249r15
omul K2a17	nesneler, şeyler	nerseler L6r17
ornunça K2b18	oturup	olturup L6r13
öfkelep K3b16	sakin	amul L2v3
keñ-ü kav K2b20	yeri/ölçüsü kadar	endāzesiçe L3r13
turlanmadı K2b23	öfkelenip	yamanlap:kötüleyipL4r20
turlandırmak K2b23	boş ve تنها;	keñsü: çok, fazla L3r15
tüben K218a12	bomboş	toķtamadı L3r18
tüzetilgen K4a25	durmadı,	toķtamak L3r18
	düzelmedi	teben L249r17
	durdur-, sakinleştir-	töritgen L5r21
	başasağı	
	biçimlendirilen	

ucmağ tamuğ K3a4	cennet	ve	behişt düzağ L3v4
ırğaklar K218a12	cehennem		ırğaklar L249r17
uğradımız K2b7	çengel, kanca		yüz evürdük L2v20
ürümleri (?) K3a21	başladık, giriştik		
	ö/ürümcek'in		L'de yok
	noksan yazımı mı		
	(?)		
yadılsun K218a2	yayılsın		yazılsun L249r4
yalğunları K218a6	alevleri		yalınlar L249r9
yarağlığı K2a21	yararlı		çırağlığı: parlak L2v7
yonı K2a24	yon: zekâ, anlayış		boyı: boyu L2v11
yozdım K218a17	yok ettim, sildim		bozdum L249v1

İki nüsha arasında dikkat çekici gramer şekillerinden birkaçı aşağıda gösterildi:

İlgi hali eki:	bizniğ K5a5	biziğ L6r12
İyelik 3. şahıs + yönelme:	oğlanlarıña K2a11	oğlanlarığa L2r16
Sıra sayıları:	yer yüzüne K4a10	
Görülen geçmiş zaman	yetünçi K3a25	yetinç L4r1
1. çokluk şahıs:	başladımız K2b8	başladuğ L2v21
	āğāz kıldımız K2b9	āğāz kılduğ L3r3
	birdimiz K2b10	berdük L3r4
Şart 1. çokluk şahıs:	başlasamız K2b9	başlasağ L3r1
Geniş zaman eki:	kirür K3b21	kirer L4v8
Olumsuz zarf-fiil+irken	Āndın farımada irken āğzıña kildi (K5a24)	
Geniş z. olumsuz+irken	Andın farımas erken āğzınğa keldi (L6v14)	

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kısasu'l-Enbiyâ'nın yakın zamanlarda kopya edilmiş nüshaları da Türk dili ve lehçelerinin değişimi ve gelişimi açısından incelenmeye değer eserlerdir.

[1b] Hâzâ'l-Kitâb Kışâsu'r-Rabgûzî¹²

Rabbi yessir ve lâ tu'assir temmim bi'l-hayri ve hattim bi'l-hayri

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

(1) Sansız hâmd senâlar sakışsız telim ögdüler ol İdi 'ac'ge kim kudreti birle bizlerni âdemî (2) yarattı, yılkı çara yaratmadı. Qavluhu ta'âlâ: *ve leqad kerremnâ benî âdeme ve hamelnâhum* (27–70). Yaratmışda keğin fazlı keremi birle (3) ir yarattı, hatun yaratmadı. Qavluhu ta'âlâ: *ve li'r-ricâli 'aleyhinne derecetün* (2–228). Ve tağı bizlerni arığ yolğa köndürdi, (4) hidâyet birle âğırlap yawuz yoldın küzedi. Qavluhu ta'âlâ: *ve inne hâzâ şirâti musteqîmen f'ettebi'ûhu ve lâ* (5) *tettebi'u's-subula* (4–153). Ânda kezın qadîm ihsânı birle biz za'îflarğa Muhammed Muştafâ ş'as'ni peyğamber (6) ıdı. Qavluhu ta'âlâ: *leqad cāekum rasûl min enfusikum 'azîz* (9–128). Ya'nî muñluđlarını Muhammed Muştafâ'ğa ümmet kıldı. (7) Ağın ümmetlerdin bizni ârtuğ kıldı. Qavluhu ta'âlâ: *kuntum hayra ummetin uhricet li'n-nâs* (3–110). Bu munça kerâmet(8)lerde bizni kezın kamuğ tınlığlardın bizni körüklü yarattı. Qavluhu ta'âlâ: *ve şavvarakum fe-aşsene şuverekum ve'l-hamdu* (9) *li'llâhi 'alâ mâ evlâ fe-ni'me'r-rabb ve ni'me'l-mevlâ* (8–40).

Muhammed Muştafâ ş'am. Durûd u tağıyyât şalât u şalavât ol köni (10) sözlüğ, kutluğ yüzlüğ, *le-'amruke [innehum leqâ sekeratuhum ya'mehûn]* (15-72) tâclığ, *lev lâke lemâ hâlaqtu'l-eflâk* hevâclıđ¹³, *subhâne'l-lezî esrâ* (17-1) (11) mi'râclığ, ol özi mu'tî', zıkr[i] refî', ümmetiğa şefî', *va'llâhu ya'sumuke mine'n-nâs* (5-67) yıdığlığ, *ve inneke le-'alâ* (12) *huluqin 'azîm* (68-4) kılıklığ, *ve lâ temşî fi'l-arzi merahan* (17-37) yorıklığ, *ve izâ seeleke 'ibādî 'annî fe-innî qarîb* (2-186) (13) hıtablığ, *ve emma's-sâ'ilu felâ tenher* (93-10) 'itâblığ, *mâ zâğa'l-başaru ve mâ tağâ* (53-17) himmetlığ, *ve kâne qābe qavseyn ev ednâ* (53-9) (14) rif'atlığ, *ve lesevfe yu'tike rabbuke fe-terzâ* (93-5) şefâ'atlığ, *et-tāibūn el-'ābidūn el-ḥāmidūn* (9-112) ümmetlığ, (15) *ve mine'l-leyli fetehecced bihi nāfileten* (17-79) namāzlıđ, *fe-evḥā ilā 'abdihi mā evḥā* (53-10) rāzlıđ, *lā aḥşā senāen 'aleyk niyāzlıđ*, (16) *qumi'l-leyl illā qalīlen* (73-2) kopusluğ, *li-illāfi qureyš* (106-1) kadaşlığ, *ve ci'nā bike 'alâ hāulāi le-şehīdā* (4-41) şehâdetlığ, [2a] (1) *'asā en*

¹² Transkripsiyonda medle yazılanlarda uzunluk işareti gösterildi (ā, ē), yazıma bağlı kalındı: kyldy: kildi; kldy: keldi. Bazı yerlerde ayın harfi yerine gayın yazılmıştır, bunları “ğ” ile gösterdik: tevâziğ gibi. Metinde geçen ayetler sure numarası-ayet numarası şeklinde parantez içinde verildi.

¹³ hevâclığ: Kelime L181r6'da aynı Arapça cümleden sonra “ḥarâclıđ” şeklindedir.

yeb'ase rabbüke (17-89) sa'âdetliĝ, *e leyse'llāhu bi-kāfin 'abdehu* (39-36) 'ināyetliĝ, *fe-inneke le-hedā ilā şirātın musteqīm* (42-53) (2) hidāyetliĝ, *şehru ramazān ellezī unzile fıhi'l-qur'ān* 2-185) āyetliĝ, *iqterebiti's-sā'atu v'enşaqqa'l-qamer* (54-1) İşāretliĝ, (3) *innā erselnāke şāhiden ve mubeşşiren* (48-8) beşāretliĝ, enbiyālar kıdaşı, aşfiyālar kıdvesi Muḥammed Muştafā ş'as.

Failātün / failātün / failātün / failün

- v - - / - v - - / - v - - / - v -

- (4) Dīn şerī'at rūḡyeti 'ālī kılgan Muştafā
Küfr zulmet tuĝlarını yerge çalğan Muştafā
- (5) Ol atası birle_ ānasını_ ārturup ümmet için
Yalbarup ḡaḡdın şefā'at satĝun ālgan Muştafā
- (6) Kıavmı 'ārın kötürmedin kökke āĝĝan 'isī ol
Ümmetige buluş[u]ban yerde kıalğan Muştafā
- (7) Ol yĝrmi üç yıl imĝep körmedin tün kün¹⁴ uyķusı
'Aşī ümmet yazuķın[ı] ḡaḡdın kıolğan Muştafā
- Savçılar mi'rāc tüninde Beyt-i Makdisķa kelip
Her şefaāt öteyürde başķı bolgan Mustafā¹⁵
- (8) Ol kıyāmet kün şefā'atnıĝ kıurını¹⁶ kıurşanıp
Yalnayu turĝan yalındın¹⁷ 'āşī yulğan Muştafā
- (9) İner irken Muştafā'nı indep iltken Cebre'ıl
Yoklayurda Cebre'ıl'ni yolda salğan Muştafā

(10) Üküş aytıĝ selāmlar tört eşıne, toķuz ḡatun[in]ĝe, iki 'ammiñe, seyyid-i sādāt

¹⁴ "kün" kelimesi vezin gereĝi fazladır.

¹⁵ Bu beyit L'de var.

¹⁶ kün şefā'atnıĝ kıurını: küninde şefā'at kıurını K

¹⁷ yalındın: yalındın K

ehlü'l-cennet teş(11)rîflüg oğlanlarına ve *sellimū teslīmen keşīren*.

Ammā baʿd bu kitābnı tüzgen, t̄aʿat yolında tirgen¹⁸, (12) maʿşiyet yabanın kizgen, āz āzuqluğ, köp yazuqluğ Ribāt Oguz'nuñ q̄āzısı Burhān oğlu (13) Nāşīru'd-dīn uruğı *yessere 'llāh aleyhi es-selāmete ve rahīme meşībehu* āndağ aytur: Bigimiz¹⁹ emīr-i ecell tācu'l-umerā ve muḥibbū'l-ʿulemā, (14) bigler uruğı, yigitler arıg[ı], uluğ ātlıg, q̄utluğ zātlıg, idgü q̄ulıqlıg (q̄ullıqlıg ?), islām yarıgıqlı, (15) moğol sınılıg, müsülmān dīnılg, ādemīler inançı, mü'minler küvençı, himmeti ediz, ʿaqlı ti[n]giz, bigimiz (16) nāşīru'd-dīn *tavvaqa bi-vegā*²⁰ *dīn sebbete 'llāhu ʿalā dīni 'l-islām ve selāmuhu*.

Fī Medḥi Nāşīru'd-dīn Toq Buğa Big

Müstef' ilün / müstef' ilün

- - v - / - - v -

- (17) Alçaq omul tüzün q̄ılıq
Silig āriğ ḥaddın çıqa (چتமாக)
Kökdin edizrek himmeti
- (18) Mürişī biglik / dünyada
Sürer ānı yulnup beqā
Qazğançı ʿuqbā milketi
- (19) Islām / üçün tuttı yaqa
Boldı resūlnıñ ümmeti
- Ṭāʿat q̄ılır tün kündüzün
- (20) Ālnur sebaq / muşḥafqa baqa
Qurʿān oqumak ʿādeti

¹⁸ tirgen: tizgen L. Burada tizgen şekli daha uygundur-kizgen'le secili-. Ancak anlamca tiz-/tez- için "kaç-" daha uygun gözüküyor.

¹⁹ Kazan yazmasında "BKZ" şeklindedir.

²⁰ *tavvaqa bi-vegā* imlasına göre "Toq Buğa" şeklinde de okunur.

- Tesbîh ayurda hoşlanıp
 Ançıklanur yaşı āka
 (21) İştirse / Qurʾān āyeti
- Erdemleri²¹ yavlağ telim
 Uz sözleyür sözni uğa
 Ārtuğ yarağlıg şireti
- (22) Rabdın ʿatā / bolup āña
 Hâk birmişi kutluğ Buğa
 Körklüg şıfatlıg şureti
- Dost kazganur duşmān bağa
 (23) Ārtar kamuğdın hürmeti²²
- Kündüz oğur tünler kopar
 Tāʿat kıılır kirip suğa
 (24) Ārslan meñiz/lig şureti
- Yaşı kiçik yonı uluğ
 Zātı arıg big Toğ Buğa
 Ol Nāşiru'd-dīn künyeti
- (25) İl aşasun / yüz yaşasun
 Bolup mutiʿ mevlāsığa
 Mundın ziyāde kıurbeti

[2b] Tārīh yeti yüz tokuzda it²³ / (1) yılınıñ evvelinde kâşıd tiledi [tapladı] kim peygamberler kışşalarıña ġāyet rağbetim bar. Tigme yerde (2) tigme kim irsede bulnur; baʿzısı müstekīm, baʿzısı nā-müstekīm, bir ānçası mükerrer, bir ānçası mübetter, bir āzı(3)nıñ sözleri kisük, bir āzınıñ maqşūdları iksük. İmdi seniñ deminğdin çıķğan (4) kalemünğdin āķğan kitābet ma seniñ ʿibāret ma seniñ bolup

²¹ erdemleri: ererdi K

²² Bu iki mısra L'de yok. Burada ise diğeri üçlüklere uymamakta.

²³ yeti, tokuzda it: -K

bizge kışâşu'l-enbiyâ bolsa (5) okumağğa kereklig, uqmağğa yarağlığ bolğay irdi tip iltimâs yanlıg işâret boldı irse niçe me (6) özümüzni ol işke lâyıq, ol 'amelge muvâfık irmesin bilmiş irken özümni ağırlap nefis şakla(7)mış bolup uğur bolsun tip bu ağır işke uğradımız. İdi 'ac'din tamâm bolğuga tevfiğ tilep (8) kitâb başladımız. Munda maqsûd peygamberler kışşası irdi. Ve lîkin Âdem'din burunraq yaratılğan bar üçün (9) andın başlasamız fâyidesi artuğraq bolğay tip tertib üze yaratılğanlardın ağâz kıldımız. İr(10)tegli[ge] oñay, isteglige batray (?) bolsun²⁴ tip Kışâşu'r-Rabğuzî ât birdimiz. *Va'llâhu'l-muvaffıqu'l-itmâm ve huve* (11) *veliyyu'l-in'âm ve'l-ikrâm*.

Qâle Resûl 'a.m.: *kuntu kenzen mahfiyyen fe-ğalaqtu'l-ğalq li-yerbehû 'annî lâ li-erbeha 'anhum*. (12) Muhammed Muştafa aytur ş'as: Hâk sübhânehü ve ta'âlâ ândağ yarlıkadi: men bir kizlenü genc irdim, benim teqrılığımı bilgüci (13) kim irse yok irdi. Hâlâyık yarattım, mendin asıg âlsunlar tip, men âlardın asıg âlayın tip yaratmadım (14) tidi.

Ve'l-ğavlu fi's-semâvati ve'l-arzi: Hâberde ândağ kilür: İdi 'ac kamuğda oşnu bir gevher yarattı. (15) Ol gevher yarattı, ol gevherge heybet nazarı kıldı irse ol gevher irüdi, şuw boldı irse anda keğin (16) yilni yarattı, şuw üze isti irse kom urdı, köpükledi; ol köpükdin tütün ağdı. Ol tütündin (17) kökni yarattı. Qavluhu ta'âlâ: *yevme te'ti's-semâ' bi-duhânin mubîn* (44–10). Ol şuw Mevlâ ta'âlânıñ heybetindin qaynap köpü(18)klendi. Ol köpükdin Ka'be ornunça yer yarattı. Ânda keğin kökni yaratğalı tikti. Qavluhu ta'âlâ: *summe'stevâ ilâ'(19)s-semâi fe-sevvâhunne seb'a semâvât* (2–29). Kökni yaratmışda keğin ol yaratılğan yerni maşrıqđın mağribğa tegi yazıp (20) keñ-ü kav yarlıkadi. Qavluhu ta'âlâ: *ve'l-arz ba'de zâlike dahâhâ* (79–30). Bu yerler ve kökler bir kat irdi, qudreti birle (21) kökni yerdin âyırdı, tigme birleri yitişer kat boldı. Qavluhu ta'âlâ: *evelem yera'ilezîne keferü inne's-semâvâti ve'larza kânetâ* (22) *ratqan fefetaqnâhumâ* (21–30), ve Qavluhu ta'âlâ: *allâhu ħalaqa seb'a semâvât ve mine'l-arzi mişlühünne netenezilu* (65–2). Bu yiti (23) yer şuw üze yaratıldı irse turlanmadı, ırğanu başladı, âni turlandurmağ üçün tağlarını (24) âniñ üze qazuk kılıp yaruğ (yazuk?) yarattı. Qavluhu ta'âlâ: *e lem [nec'ali'l-arza mihâdan ve'l-cibâle evtâdan]* (78–6/7). Yana İdi 'ac kamuğ (25) 'âlemni âltı künde yarattı. Qavluhu ta'âlâ: *ve leqad ħalaqnâ's-semâvâti ve'l-arza fi sitteti eyyâm* (50–38). Hâberde ândağ kelür: **[3a]** (1) Yekşenbe kün köklerni yarattı. Düşenbe kün aynı, künni, yılduzlarını yarattı; felek içinde yöritti. Seşenbe (2) kün 'âlem ħalkıda kuş

²⁴ İrtegli[ge] oñay, isteglige batray (?) bolsun: İzlegen bat tapqay, işitken bat bilgey L3r3/4.

kırtlarını, firiştelerni yarattı. Çehârşenbe kün şuwlarını yarattı; yıllerni, (3) bulutlarını çıkardı. Yığaçlarını, ot yimlerini yarattı, ündürdi; rüzîlerni üleştürdi. (4) Pencşenbe küni ucmağ tamuğnı, rahmet ve ʿazâb firiştelerni yarattı; hūrlarnı yarattı. Azine küni Âdem'ni (5) yarattı; şenbe kün nerse yaratmadı. Bu kamuğ nerselerni taķı miñ munçalarını köz yumup açğunça (6) yaratğu yarağı bar irdi, âltı künde âniñ üçün yarattı. Qullarığa taʿlîm kıldı. Men kâdirlikim birle iw iş kılmaz men. (7) Siz ʿacizlikiniz birle iwmedin, âşuqmadın âkruluk birle iş kılıñ tip. Qavluhu taʿâlâ: *el-ʿaceletu mine ʿş-şeytân* (8) *ve ʿt-teʿenni mine ʿr-rahmân*.

Şıfatu's-semāvāt: İlk kat kök yaşıl zümürüddin turur, âtı Raķîķ turur, firişte(9)leri uđ şūratlığ, uluğlarınıñ âtı İsmâʿîl âtlığ. İkinci kat kök kümüşdin turur, âtı Raķʿî turur, (10) firiştelerni bürküt şūratlığ, uluğlarınıñ âtı Raķbâyil turur. Üçünçi kat kök kıızıl yâķū(11)tdin turur, âtı Qaydam turur, firiştelerni uy şūratlığ, uluğlarınıñ âtı Kökbâyil turur. Törtünçi (12) kat kök ürün yinçüdin turur, âtı Mâʿûn turur, firiştelerni âţ şūratlığ, uluğlarınıñ (13) âtı Nūbyâyil turur. Bişinçi kat âltundın turur, âtı Ratķā, firiştelerni hūr şūratlığ uluğlarınıñ (14) atı Siftâil turur. Âltınçi kat kök sarığ yâķūtdin turur, âtı Duḥā turur, firiştelerni vildān şūratlığ, (15) uluğlarınıñ âtı Rağbāʿl turur. Yetinçi kat kök nūrdın turur, âtı ʿArībā turur, firiştelerni âdemî şūr-(16)atlığ, uluğlarınıñ âtı Nūrbâyil turur.

Şıfatu'l-arzīn: İlk kat yer yüziniñ âtı Remkā turur, (17) ʿAķîm âtlığ yil üze yetmiş miñ burunduğ birle, tigme burunduğı yitmiş miñ firişte ilginde. İkinci (18) kat yer âtı Culze turur, âniñ içinde tamuğ çıyanları bar, qara tiwe miñizlig, kıız[r]uqları sünjü (19) miñizlig, tigme biride âltı yüz âltmış arķa, tigme bir arķasında âltı yüz âltmış baş, tigme bir başda (20) âltı yüz âltmış ağulığ alma, ol sībūlarda (?) birisin bu dünyāğa ıdsā ʿâlem ḥalkı kamuğ ölgeyler irdi. (21) Üçünçi kat yer âtı ʿArķa, anıñ içinde tamuğ ürümleri (?), tigme birleri Qāf tağındın uluğraq turur. (22) Törtünçi yer âtı Ḥarnā turur, âniñ içinde tamuğ yılanları bar, tigme bir yılannıñ miñ tişi bar, tigme bir tişi (23) ḥurmā yığaçı tig, tigme bir tişi tübinde on sekiz alma bar, ağı birle toluğ. Bişinçi kat yer âtı Melsā turur, (24) içi toluğ tamuğ taşları bar. Âltınçi kat yer âtı Siccīn turur, âniñ içinde tamuğluklarınıñ (25) cāni turur²⁵. Yetünçi kat yer âtı ʿAcībā turur, İblīs ānda turur, tigme yılda bir çıkar yana kirür. Tigme bir köknin qalıñlıķı [3b] (1) biş yüz yıllıķ yerdür, ārası ma āndağoķ. Yana yernin qalıñlıķı ma āndağoķ, ārası ma āndağoķ.

el-Qavlu (2) **fī ḥalkı'l-melā'iketi ve'l-cinni ve'l-ins:** Bilgil İdi ʿac firiştelerni otnuñ yaruqlıķıdın yarattı, (3) perîlerni otnıñ yalınıdın yarattı. Aşlları birök turur.

²⁵ Şıfatu'l-arzīn...cāni turur:-L

Ammâ üç nerse birle tafâvutları bar: Biri ol (4) turur kim firîşteler nürdın, perîler yalındın turur. İkinçi firîşteler melek âtandı, perîler cin âtandı. (5) Üçünçi firîşteler özi ediz kökde boldı, perîler yerde qaldı. Hâberde ândağ kilür kim Mevlâ cc (6) tamuğ içinde iki halk yarattı; biri irkek ârşlan şüretlîğ, âtı Cebelît. Yana biri tişi böri şüretlîğ, (7) âtı Tebelît. Cebelît kuđuruķı yılan şüretlîğ, Tebelit kuğur[u]ķı çıyan şüretlîğ. Mevlâ cc yarlıķı (8) birle ol ikegüniñ kuđuruķı tamuğğa tüşti, tamuğ içinde ne yılan bar irse Cebelît kuğuruğındın (9) turur, ve ne çıyan bar irse Tebelît kuğuruğındın turur. Cebre'îl'ge yarlığ boldı, Tebelît'ni nikâh kılıp (10) Cebelît'ke birgil tip. Qamuğ maħlûkât içinde ilk nikâh ol irdi, andın burun nikâh yok irdi. (11) Cebelît birle Tebelît ikegü k[a]v[ı]ştılar irse ikişer ikişer oğulları toğdı, bir oğul biri (12) kız. Cebelît ol kızını, birge toğğan oğlanga birür irdi. Yetinçi qarın oğulları toğdı irse (13) ol oğulğa Hâriş ât birdi. Bu Hâriş gâyet tik mekkâr koptı. Cebelît ol kızını Hâriş'ğa (14) bireyin tise İdi 'ac'din yarlığ boldı: İmdidin şoñ birge toğğan oğulğa birmegil, öñdın (15) taķı şoñdın toğğanğa birgil. Ol hükmi ağnattı, Cebelît Hâriş birle toğğan kızını ağın oğulğa (16) birdi. Hâriş öfkelep ağın kızını unamadı, tamuğniñ bir müñüşinde oturup tã'atķa meşğul (17) boldı. Telim yıllar tã'at kıldı irse İdi 'ac tamuğdın bişinçi qat yerge çıķardı. Anda ma üküş tã'at kıldı erse altınçı kat yerge çıķardı²⁶. Mundağın (18) tigma bir yerde tã'at kılmışınça âğdurup bu dünyâge çıķardı²⁷. Bu dünyâda ânça tenlik tã'at kıldı (19) kim maşrıkdın mağribğa tigi Hâriş secde kıлмаған qarış yer qalmadı. Anda keğin yetünçi qat kökke (20) âğdı²⁸. Anda yime üküş tã'at kıldı erse ekinç kat kökke ağdurdı. Mundağın yetinç kat kökke ağdı²⁹, yana ucmağğa kivürdi, ucmağğa iriklig boldı, firîstelerge ustâd boldı, Hâriş âtin kite(21)rdiler, firîşte tig 'Azâzîl ât birdiler, tilese ucmağğa kirür irdi, tilese kökke âğar irdi. (22) Ānadın toğmış kündin berü üç miñ yıl 'ömr kçürdi. Amarı 'âlimler aymışlar: 'Azâzîl firîşte(23)lerdin irdi. Qavluhu ta'âlâ: *ve iz qulnâ li'l-melâ'iketi uscudü'l-âdeme fe-secedü illâ iblîs* (2-34). Bu hitâbda 'Azâzîl (24) dâhil irdi. Yana amarı 'âlimleri aymışlar: Cân uruğındın irdi. Qavluhu ta'âlâ: *illâ iblîs kâne mine'l-cinn* (38-50?). (25) Ānda keğin yer yüzinde halknı yarattı, otdın, Cân atlığ. Qavluhu ta'âlâ: *ve'l-cânne ħalaqnâhum min qbl min nâri'* [4a] (1) *s-semûm* (15-27). Kelbî rivâyetinçe dünyânı yetmiş miñ yıl olar tuttu. 'Abdu'llâh bin 'Abbâs rivâyetinçe sekiz miñ (2) yıl mülk tuttılar. Qaçan Mevlâ 'ac'ğa 'âşî boldılar irse olarnı kiterdi.

²⁶ Anda ma ...çıķardı: -K

²⁷ bu dünyâge çıķardı: -K

²⁸ âğdı: ağdurdı L

²⁹ Anda yime ... kökke ağdı: -K

Cin benî'l-cân atlıg (3) ħalâyıqğa birdi, on sekiz miñ yıl olar tuttılar. Olar yime ʿāşî boldılar irse olarnı yana kiter(4)di, firiştelerge birdi. Yetmiş miñ firişte indi; ʿAzāzîl olarnıñ birle irdi. Yeti miñ yıl mülk tuttu(5)lar, dünyāğa köñül bağladılar irse Mevlā cc olarnı tilemedi, mendin ağınğa köñül bağlad(6)ıñız tip. Sizlerni maʿzül kılar men, ağın ħalk yaratır men, yer mülkin ānlarğa birür men tip ħiṭāb (7) kıldı. Qavluhu taʿālā: *innī cāʿilun fi'l-arzi ħalīfet* (2-30). Ħaberde āndağ kilür: Mevlā cc dünyāni yarattı irse (8) yer mülkini birdi kuşlarğa; yeti miñ yıl kuşlar tuttu. Anda keğin Cin benî'l-cân'ğa birdi, yeti miñ (9) yıl olar tuttu. Yazuq, maʿşiyet üküş kıldılar; qan töktiler irse ānlarđın ālıp firişte(10)lerge birdi. Yeti miñ yıl tamām boldı, ānlarđın ma ālgu vaqt boldı irse men yer yüzüne ħalīfe yaratır (11) men tip ħiṭāb kıldı³⁰ kim Qavluhu taʿālā: *innī cāʿilun fi'l-arzi ħalīfet* (2-30). Firiştelar bu ħiṭābnı işitti(12)ler irse qağguluq bolup aydılar: İlahî yer yüzinde artaq işligler, qan tökgüçiler mü yaratır (13) sen? Biz tesbîḥ ve taqđıs kılganlarđın biz; bu mülkni mi ālıp ānlarğa mu birür sen? Ħiṭāb (14) kıldı: Men bilür men, sizler bilmez sizler. Qavluhu taʿālā: *innī aʿlemü mā lā taʿlemün* (2-30).

Suʿāl: Firiştelar Ādem'ni taqı (15) oğlanlarını körmüşleri yoq irdi; fesād kılganların, qan tökgenlerin nidin (16) bildiler? Cevāb: Ādem'ni körmüşleri yoq irdi, ammā Cān benî'l-cān'ni körmüş irdiler, maʿşiyet(17)lerin bilür irdiler. Ānlarğa kıyās kılıp sözlediler. **Suʿāl:** Mevlā taʿālā cc ni maʿni üçün (18) ayıttı kim *innī aʿlemü mā lā taʿlemün?* (2-30) Cevāb ol turur, men bilür men kim Muhammed Muştafā şʿas ādem (19) oğlanlarındın bolğusı, bu cihānnı, ol cihānnı; yerni, kökni; āynı, künni kamuğ neñlerni anıñ (20) sewüglügi üçün yaratır men, dost kim turur men bilür men, siz bilmez siz. Cevāb-ı diger ol turur (21) kim İği ʿac yarlıqadı: *inne ʿibādetukum maşūbun (?) bi'l-ʿucbi iz qultum naḥnu ve fesāduhum maşūbun (?) bi'l-ʿuzri* (22) *ve'l-fesādu maʿa'l-ʿuzri aḥabbu ileyye mine'l-ʿibādeti maʿa'l-ʿucbi*. Maʿnısı ol bolur: Sizniñ ʿibādetiñiz ʿucbge (23) qatıqlıq turur, *naḥnü* tip özünüzni öğdünüz, ammā ādem ođlınıñ fesādı ʿuzrga qatıqlıq. (24) ʿÖzrga qatıqlıq³¹ fesād hem men ħazratımda ʿucbge qatıqlıq ʿibādetdin sevügrek turur.

Qıssa-i Ādem şalavātu'llāhi (25) ʿaleyhi ve selāmuḥ: Ol tofrağdın yaratılğan, qudret birle tüzetilgen, ediz kökke āğğan, uctmaḥ içre kirgen, [4b] (1) Ħavvā tig cüft birilgen, iblīs vesvāsesige ilingen, yaruq uctmaḥ niʿmetindin ādırılğan, qarañgu (2) dünyāğa ingen, üç yüz yıl *zalemnā enfusenā* (7-23) tip yığlağan, ve

³⁰ kıldı: satır üstünde “kıldı”.

³¹ ʿÖzrga qatıqlıq: -K

lā taqrabā hāzihî'ş-şecerete (2–35) hıtabın iske (3) işitken, *şümme ectebih rabbehu* (20–122) təcın başınge urğan, *inne'llāhe'ştafā ādeme* (3–33) hıl'atın kiğgen, *uscudū* (4) *li-ādeme* (2–34) kerāmeti birle mükerrrem bolğan, *ve'alleme ādeme'l-esmā' kullehā* (2–31) teşrifi birle müşerref bolğan Ādem-i şafî ol hālîfe vü vefî.

Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün

- v - - / - v - - / - v - - / - v -

- (5) Hâk yarattı taşuğ Ādem'ni yağız yer(?)³²
kürkidin
Özge şüret yoğtı itmek āzun içre ilkidin
- (6) Tahtını (?) köterüp firişte içre kigirüp³³
Tezginürde çıkmadılar hergiz āniğ erkidin
- (7) Cüfti Hāvva birle bolup hoş tena^cum kıldılar
İçtiler uctmağ şarābın yidiler et erkidin
- (8) Bildi esmā 'ilmini ol aytu birdi bilgülig
Barça tiller birle sözlep Tāzî Pārsî Türkīdin
- (9) Örgedi biş yüz yıl ānda cüfti birle āwunup
İçti şerbet sağrağında yidi ni'met tirkidin
- (10) Mündi uctmağniğ burāğın kezdi āniğ tigrisin
Hulle kizdi egnige hem başna urdı borkidin
- (11) Āzdi iblīs mekriyile birök irdi yalguzun
İkki buğday yidi çıktı sekkiz ucmağ mülkidin

(12) Kāle'n-nebî 'a.m.: *men erāde en yenżura ilā 'acayibi'd-dunyā felyenzur ilā kişşati ādeme şalavātu'llāhi 'aleyh ve's-selāmuh* (13) Kaçan İdi 'ac Ādem'ni

³² yağız yer(?): tewsiz yer L

³³ Tahtını kötrüp ferişte uşmah içre kiwgürüp L5v6

yaratmak tiledi irse Cebre'îl'ge hitâb keldi: Bargıl yer yüzindin bir avuç (14) toprak kitürgil. Cebre'îl kelip toprak âlgalı uğradı irse yer Cebre'îl'ge ânt birdi, mendin toprak âlma(15)ğıl tip. Cebre'îl ânt âğırlap toprak âlmadı. İsrâfîl'ni ıdtı, ânar ma ânt birdi, ol ma ânt (16) âğırlap yime toprak âlmadı. Keđin Mîkâ'il'ni ıdtı, âna yime ânt birdi, ol yime âlmadı. 'Azrâ'îl'ni ıdtı, 'Azrâ(17)'il'ğa ânt birdi, 'Azrâ'îl aydı: Seniñ ântındın maña Mevlâ 'ac yarlıkı 'azırak turur tip. Kamuğ (18) yer yüzindin bir avuç toprak aldı, maşırkıdın mağrıbgâ tigi kırk qarı yer kavradı(?), hitâb keldi Teñri 'ac(19)'din: Ey 'Azrâ'îl gâyet katıg köñüllüg irmiş sen, tağdır ândağ kıldım, kamuğ tınlıglarınñ cānını (20) saña âldurğay men tip. Ol 'Azrâ'îl âlgan toprakda ısıg (اسغ) toprak bar irdi, tebiz ma bar irdi. (21) Ürtüñ, qara, süçüg, açığ, sarıg, kıızıl, kök, yaşıl, katıg, yumşaq, arıg, arıgsız, tatlıg, tatlıgsız; (22) kamuğ bar irdi. Ol sebebdin âdem oğlanları bir nevg üze bolmadılar: kimi ürüñ, kimi qara, kimi sarıg, (23) kimi kıızıl, kimi idgü, kimi idgüsüz, kimi arıg, kimi arıgsız, kimi süçüg sözlüg, kimi açığ sözlüg, kimi yumşaq söz(24)lüg, yumşaq köñüllig, kimi katıg köñüllüg. 'Azrâ'îl ol topraknı Mekke ile Tā'ifli arasında Ĥrmdñn (?) (25) atlıg yerde qoğtı. Kırk yıl ol toprak üze yağmur yağdı, otuz tokuz yıl qağgu yağmurı irdi, bir yıl [5a] (1) sewünç yağmurı irdi. Ol yöndin³⁴ âdemîga sewünçdin kazgu artuqraq turur. Kırk yıldın şonra (2) Mevlâ cc. ol topraknı qudreti birle şüret kıldı; başı Tā'if tapa, ağaqı Mekke tapa.

Su'āl: Mekke Tā'if(3)din fāzılraq turur, âdem başı Tā'if tapa, ağaqı Mekke tapa bolmağına hikmet ne irdi? Cevāb: İdi cc (4) tiledi kim qačan âdem qopsa yüzi Mekke sınar bolsun tip. Mes'ele: Şerī'atda muña meñzeyür bir mes'ele (5) bar. Ol mes'ele bu turur: Bizniñ mezhebde âğrıg bolsa qačan yatıp namāz kılar bolsa ağaqnı kıble (6) tapa uzatıp yatğay, âniñ üçün kim namaz içinde sıhhat tapsa oldurup namāz kılgalı qopsa yüzi (7) kıble sınar bolsun tip. Su'āl: Âdemni toprakdın yaratmağğa hikmet ne irdi? Cevāb ol turur: Mevlâ (8) 'ac âdem yaratur men hitâb kıldı irse kamuğ neñler baş köterüp âdemni bizdin yaratıl tip (9) tama' kıldılar. Tağ aydı men k[u]v[va]tlıg men. Diñiz aydı men heybetliğ men. Âltun aydı men 'azız men. Kök aydı (10) men ediz men. Kamuğ neñler baş köterip özlerin öge küwendiler. Ol hālda yer tevāzıg kılip aydı: (11) Men kamuğdın za'ıfrağ men, āzağ āstında men, mende küweñü nerse yoğ tip tevāzıg kıldı (12) irse hitâb keldi: Men âdemni toprakdın yaratur men tip, âdemni toprakdın yarattı. Ĥaberde āndağ kelür: (13) Bir kün iblīs yetmiş miñ firişte birle kökdin inip Âdem toprakna keldi, ilgi birle Âdemniñ qarnını (14) bir qaqtı, içini kevük kördi. Firişterge aydı: munı yoldın çıkarmağ onay bolğay tidi. (15) Yana aydı: Mevlâ

³⁴ satır üstünde: yvldyn (yuldın/yoldın).

cc muni sizlerge erklig kılsa ne kılgay siz? Aydılar: kamuğ boyun sun(16)ğaymız, tã'at tutğaymız. İblîs aydı: *Va'llāhi (?) lein yusallīḫahu 'aleyye le-a'şaytuhu ve in selletānī 'aleyhi le-ehlektuhu.* (17) Ma'nısı ol bolur: Mevlā cc ānı maña musallaḫ kılsa boyun sunmağay men. Meni āniñ üze musallaḫ (18) kılsa öltürgey men. Ol zamān oq kâfir boldı timişler. Qavluhu ta'ālā: *ve kâne mine'l-kāfirīn* (2–34). Qırq yılda (19) keğin Ādem'niñ cāniğa yarlıg boldı kim, Ādem'niñ teniñe kirgil. Cān Ādem'niñ başı üze turuqtı, (20) kirgeli unamadı; men 'ulvī men, süflīğa netek kireyin tip. Cebre'īl aydı: Ey 'azīz cān, İçi 'ac (21) ātı birle kirgil. İçi ātın işitti irse kirdi. Yana bir rivāyetde kelmiş: Cān ādemniñ başına (22) kirip iki yüz yıl tizgindi, ānda keğin köziñe kirdi közleri tirildi. Öz yüzini³⁵ kördi; kara topra(23)qđın yaratılmış. Mevlā kudretin körgüzmek için üze közni yarattı, burnığa kildi irse bir aqsurdı. (24) Ādın farımında irken āğzıña kildi, ilhām yetildi, *el-ḥamdu li'llāhi rabbi'l-ālemīn* (1–1) tidi. İçi 'ac (25) yarlıqadı: *yurḥamuke rabbuke ve li-hāzā ḥalaqtuke.* Ma'nısı ol bolur: İçi saña raḥmet kılsun, men seni munuñ için yarattım...

... [218a] (1) *ya'melu'z-zālimūn* (14–42). Allāh ta'ālā yarlıqar: Bizni zālimler zulmıdın ġāfīl bilmeñ. Köz tutgıl ef'ālğa sezā; a'māl(2)ğa cezā küni kelsün, heybet bisāti yağılsun, evvelīn ve āḫirīn yıgılsun. *yuhşeru'z-zālimūne yevme'l-qiyāmeti* (3) *ke-emşāli'z-zerriyyā* (14–42). Ya'ni yarın³⁶ uluğ künde küç tigürgeñ, māl ālğan, dād birgeñ zālimler qarınçğa meñizlig āđaqlar (4) āstında yeñçilgüleri, raḥımsız biglerge zaḥmlar tikgüsi. *kullu laḥmin nebete bi'l-ḥarāmī fe'n-nāru evlā bihi.* Ḥarām (5) birle simürtgeñ itler, süñekler tamuğ otıña yaqulğusı. *innemā ye'kulūne fī buṭūnihim nāran.* (4–10) Öksüzler (6) mālın yegen qarınlarınıñ köz, qulaqlarındın; āğız, burunlarındın ot yalğunları çıkğusı. Mü'min(7)ler ḥaremiñe ḥiyānet kılgan közin baqğan, zinā ve lūt kılganlar 'azāb ve 'uqūbet birle faẓīḫat bolğu(8)ları, za'īfalarını uğan İğini āzārlatğan, āđaq alğan, sağra[k] tutğan iliglerini sıp uşatıp (9) kögüzlerindin çıkarguları. Bihūde, ġaybatlıg, yalğan sözlegen tillerini inlerindin çıkarguları. (10) Nā-maḥremğa baqğan közlerini ot birle toldurğuları. Oyun, külgü, sema' ve ġazel tıñlağan qulaqlarğa erüt[ül]müş (11) qurğuşun koyğuları. Şehvet şarābı birle esrüp yatğanlarını kıyın birle qoparguları. 'Abdu'llāh Ziyād (12) kılgan zulmlarını şorguları. Ḥüseyn raẓıya'llāhu 'anh için Yezīd'ni tutup tamuğğa tüben atıp timür urğa(13)klar birle ilip çike tuta kise püçe yeñçe kınağuları. Bu işler kamuğ boğlu, bolğunu, bolmuş (14) tutgıl, kelgüni, kelmiş bilgil. *Kullu mā huve ātin, el-ḥamdu*

³⁵ yüzini (L6v12): yvdy ny (يوذني) K5a22

³⁶ Yani yarın: dın K

li'llāhi rabbi'l-ālemīn ve şalātu ve's-selām 'alā muḥammedin ve ālihi ecme'in.

(15) ..... (Boş)

Failātün / failātün / failātün / failün

- v - - / - v - - / - v - - / - v -

- (16) Uş tükettim bu kitābnı ey yārānlar ēz bözi
Bir yıl içre keçti āniḡ yay u kış yazı küzi
- (17) Uyku yozdım özüm üzdim sözni tüzdim tünle
men
İrte turdım ḡāme urdım imgendim³⁷ tün kündüzi
- (18) Bāḡ ḡopardım til yıḡaçlık yaş yapurḡak til çeçek
Yemşi ḡikmet fażāyil ayet aḡbār yulduzi
- (19) Ḳan ḡurıttım cān ḡavartım kān çıḡardım taş
ḡazıp
Şāf kızıl āltun saçaḡlap bizedim bu yer yüzi
- (20) Ḥāḡırım bikrin[i] iktim perde içre teḡḡ (?) ne ne
(?)
Kızledim [men] tıgmelerden tıgmesün tip yat
közi
- (21) Körki yetti künde ārttı köz ḡulakḡa āşırıp
Tonadım türlüḡ tawardın Rüm Ḥıḡāy āḡlas ḡuzı
- (22) Berr āra mihrı tüşti mihr[i]ni birgen telim
Mihri birle ḡaldı şālim yoḡ iḡinde tuḡ tüzi
- (23) Birip ıḡtım Nāşır-ı dīn Toḡbu Big tapuḡıḡa
Tileyür mü tilemesmü bilḡü[lü]ḡ bilsün özi

---

³⁷ imgendim, vezin gereḡi “imgedim” olmalı.

(24) Āyet aḥbār āşlı āniḡ öziniḡ³⁸ ātı ḡaşaş
Baş ādaḡğa tigrü körseḡ top yalawaḡlar sözi³⁹

(25) Bu muraşsa^c cevher āra Muştafā yalguz tik
İşleri tört ikki oḡlan ḡatun irdi toḡḡuzu

[218b]

(1) Evvel[i] Ādem ātamız āḡiri ḡātem resūl
Bu tüzük birle tüzüldi enbiyā mürsel tözi

(2) Törtegü ātlıḡ şaḡābe ikki şıhr ikki ḡatın
Soḡra maḡtel zikri birle toldı ḡışsa toḡ[k]uzu

(3) Yetti yüz on irdi yılḡa kim bitildi bu kitāb
Toḡmuş irdi ol oḡurda ḡut sa^cādet yulduzı

(4) Özgeler köp⁴⁰ monḡaḡ⁴¹ tüzdiler il tezginiḡ
Dürr gevher yinḡü tüzdim kizmedim yaban yazı

(5) Kün toḡardın kün batarḡa tiḡdi irse sözlerim
Ānda ḡoptı mışḡ şekker munda Nāşır Rabḡuzı

*Temmet hāzā (?) an-nushatu aş-şarīfetu al-latīfetu al-ḡasas al-rabḡuzī bitevfīqi el-melik el-vahhāb ve bi'avni'llāhi er-rahīm et-tevvāb. Allāhumme iḡfir lī limen nazara ve limen ḡaraa ve limen da'ā ve lisāhibihi ve likātibihi ve livālideynā ve liustāzīnā ve licemī'i el-mu'minīne ve'l-mu'mināt ve'l-muslimīne ve'l-muslimāt ve'-ahyā minhū ve'l-emvāt bifazlike ve keremike yā ekreme'l-ekremīn ve yā erhame'r-rāhimīn ve'l-hamd li'llāhi rabbi'l-ālemīn āmīn yā mu'īn. **Sene biḡ sekiz yüz otuz sekizinḡi mäh-ı reb'ü'l-āḡirniḡ altısında eyyāmu'l-cum'a bi'l-hayri ve's-sa'ādeti ve's-selām.***

³⁸ özi: öziniḡ; özi K

³⁹ yalawaḡlar sözi: yalawaḡ sözləri K

⁴⁰ köp: -K

⁴¹ monḡaḡ: monḡuḡ L

KAYNAKLAR:

- ATA, Aysu, *Nāsırü'd-dīn bin Burhābü'd-dīn Rabgūzī, Kıssasü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları), I Giriş-Metin-Tıpkıbasım: XL+616 ss.; II Dizin: IV+820 ss.*, TDK Yay., Ankara 1997.
- _____, *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*, İstanbul 2002.
- BOESCHOTEN, H. E., “The Leningrad Manuscripts of Rabguzi’s Qıssas”, *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, s. 47-49.
- DANKOFF, Robert, “Rabghuzi’s Stories of The Prophets”, *Journal of the American Oriental Society*, Volume. 117, No. 1 (1997), p. 115–126.
- HACIYEVA, N., “Rabguzi’nin Kıssasü'l-Enbiya Eserinin Bakü Yazması” *Türk Dili*, S. 514, Ekim 1994, s. 292-296.
- Özbekistan SSR Fenler Akademiyası, *Özbek Edebiyatı I*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1978.
- SCHİNKEWİTSCH, J., (Türkçesi: Sabit S. PAYLI), “Rabguzî Sentaksı” *Türk Dili Belleten* Seri: III Sayı: 8-9 Nisan-Aralık 1946, İstanbul 1947, s. 1-48; *Türk Dili Belleten* Seri: III Sayı: 10–11 Ocak-Aralık 1947, İstanbul 1948, s. 49-119.
- TEKİN, Talat, “*Al-Rabghûzu, The Stories of the Prophets: Qıssaş al- Anbiyā’ An Eastern Turkish Version*. Critically edited by H. E. Boeschoten, M. Vandamme, and S. Tezcan, with the assistance of H. Braam and B. Radtke, E. J. Brill, Leiden 1995. Volume I: xxxv+787 pp; volume II: ix+832 pp.” *Türk Dilleri Araştırmaları 1995*, s. 259–269.
- YAZBERDİYEY, Almaz, (Türkçesi: Ahmet R. ANNABERDİYEY), *Doğuda Matbu Yayınların Tarihi*, Kaknüs Yay., İstanbul 2005.

علی ان بیعت ربک سعادت لیغ ایس الدربکان عبده غنا بیلیغ فانک لهدی الی امر مستقیم
 همد بیلیغ شکر و رضوان الی انزل فی القرآن آیت لیغ اقربیت الساعه و نشق القمر ایضا بیلیغ
 انار سلناک متناهدا و بشرایشتا بیلیغ ایضا لار قریشی الصفا لار قریشی محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم
 دین شریعت رویت عالی قیلغان مصطفی کاغذ خلعت توغدارنی برکا جالعان مصطفی تا
 اول اتا سیسی برله اتا سیسی آرزو رب ایت اچون نه یا لبا ربیب حقدین شفاعت استغون الو مصطفی
 قوی عارین کولتورماق کولکله اغغان عیسی اول ایتتی کا بولوشبان برده قالغان مصطفی
 اول بکیر اوج یالماک کورماق تون کون اویغوی ، عاصی مت یازوقین حقیرن قولغان مصطفی
 اول قیامت کوننک شفاعت قوری قورنسانیب ، یلنا یولورغان بلیدین عاصی بولغان مصطفی
 اینار برکان مصطفی نالند ایبتکان جبرائیل د یوقدا یورده جبرائیل یولورسا اغغان مصطفی
 اوکوشل تیغ سلام لار قورت ایتتیکا تو قور حانوخا ایک عینکا سید سادات اول ایتتی شکر
 یق لوک اوغدان لارونکا و سیدوسیلما کیترا انا ایصل بوکشانین تورکان طاعت یولنده تیرکان
 معصیت ییاشن کیرکان آن آزوقلوغ کوب یازوقلوغ رباط اوغزنگ قاشی برمان اوغلی
 ناصرالین اوروغنی سیرالعلیه سلمه و رحم شنبه انراغ تور بکیر امیر اجل باج الامرا و خیمه اعلم
 بیکلار اوروغنی بکیت لار ریغ اولوغ آلیغ قوتلوغ ذات لیغ ایدک قوتلیغ سلام ریغلیغ
 موغول سینیغ مسلمان دین لیغ آدمی لار ییاشی موغول لار کولای ایتت ادرین عطا تیگر بکیر
 ناصرالین تو قوغا دین نیت الیه علی دین الاسلام و سلمه ، فی صحیح ناصرالین تور بکیر
 اچاق او مول تورون قلیقا ، سیدیک آریغ حردین جتاک کولکین ادرین لاک ایتت موغولی بیکلار
 دینی ده نسورلار آتی بولوب بقا ، قره غانجی عقی ملکیتی ، اصل موغول امیرکان کونوب اسلام
 اوچون تو تری تعانه بولدی رسول ناسک ایتتی ، طاعت قیلور تون کوندر وون انور سیدقا
 مصحفی قرتقا ، قران او قوماق عادی ، سید یورده اچوشل بن ایتخان نور یاشی تا ، ایتت
 قران آیتی ارردی یولاق تکلم اورده سور لایور کورنی اوقا ، آرتوغ لرغ لیغ سیرت ، رب دین عطا
 بولوب ایتتا ، حق برمشی قوتلوغ بقا ، کورکلوک صفت لیغ صورتی ، دوست قره غانور دوشمن
 آرتاقوخ دین حرتی ، کوندر و اوقور تونلار قوبان طاعت قیلور کیریب سوفا ، آرسلان منگلا
 لیک صورتی ، یاشی بیک یونی اولوغ ، ذاتی آریغ بیک توغونا اول ناصرالین کیتی نرال شاموز
 یورده ییاشا سوله بولوب ملیغ مولاسیم ، مونین زیاده قریت ، تاریخ یور

التسمیة کلید را در آنچه درینا...
 ییل ملک توتیه لاریان مولی بود و جل غر...
 خلدایق غمردی اون سکره منکایل اولار توتیه...
 دی فرشته لار کاردی تیش منک فرشته ایله...
 لار دیشا عکونخل باغلا دیلار ایریس...
 ییلن تیب سولار معزول تیولونما افرین...
 قیلدکم قولم افرین جامل 2 الا رض...
 بیر مملکت بیری قوش لار یه منکایل قوش...
 ییل اولار توتیه یانوق مغهیت اوکوش...
 لار کاردی یه منکایل تمام بوکله افرین...
 من تیب خطا سب کلدنکم قولم تعالی...
 لار ایریس قدر خلق بولوب ایله رالیم...
 سن برن تیب سولار تیب سولار لاریان...
 کلدنکم بلور من سز لاریان قولم تعالی...
 اولخلان لاریان کوروش لاری یوق افری...
 بیلدیله رجوا سب آدنی کوروش لاری...
 لاریان بلور ایردیله رانلار غرقا سز...
 ایتیم کیم ای اعلم ما لا تعلمون...
 اولخلان لاریان بر لغوسه بوجمانه...
 سوز کلونکه اوجون یارلار تومن دو...
 کم ایردی عترت و جل لغا دی ان عباد...
 اولغسا دمع العذر اصب الی من العباد...
 ماتعلق ترو عمن تیب اولونکلر...
 فسادهم من عفره عذبه عیب ای قاتعلق...
 علیم و سلاوه اول تو فراترین براتلغان...

کرکمان

218^a

بئالاطالون المده تعلی برقا رزق عالم لار علمین عاقل بیجا کور. تو تعین افعال غیر بسره اعمال
 غده جزا کوف کلسون بیت بسا طبع یدر یلسون اوتکین و غیرین بغلسون خیرش لاطالون یوم القیامت
 کا مثال لدریا دین اولوغ کوز اولوج نیلور کان مال لغان ۱۰ دیر کان خطلم لار تر خلیف منکر لیکس اذ اقلار
 آستده بیجا کولاری رشیم سر بیک لار کار خیم لار تیاوسی کل طم بنت باطلم خالار اول بی حرام
 برلا سیرتکان استلار سونک کلا رغوغ او شکیا قولغوسی انما یا کاکلون فی بطنهم نارا او کسور لار
 مالین بیکان قرینلار نیک کور قولاق لاریندین آغز. بوردون لاریندین اوت یا لغولاری حقیقوسی موعین
 لار حرمکا خیرانت قیلغان کور دین باقغان دین اولولت قیلغان لار عذاب و عقوبت برلا فیضت بولغولار
 لاری ضعیف لارنی اذغان ایذنی آزار لار لغان اذوق لغان سفر اتوتغان ایکلاری سیب اوشا سب
 کور کور. لاریندین حقا رغو لاری برودده غیبت بیغ بیلغان سوز لاکان تیل لارنی اینک لاریندین حقا رغو لاری
 تا حرم غده باقغان کور لارنی اوت برلا تولد و رغو لاری اویون کولکوسیح و جول شگلغان قولاق لار حرام کوشش
 قولغان لاری سوز لاری برلا سوز بیا باقغان لارنی قیاب برلا قولار غولاری عبدالمرد یا د
 قیلغان علم لاری صور غولاری حسین رضی الله عنه اوجون یزیدنی تو توب تو لغا توبان آتیب قیامور ارضا
 ق لار برلا ایلب جیسا توتاکس هجا بیجا قیانا غولاری بو ایش لار قوغ بولغولوغونی بولمش
 تو تعین کلکون کاشش بیک کل ماهوتش اتم کور رب العالمین و صلواته و استدام علی محمد و آله جمعین

اوشش تو کاکم بوک بی ای بارانلار اوردی ۶ بریرال بکر کجه آنک یا بوقیش یادی کوردی
 اولیو یوز دیم اولدور دیم سوزنی تود دیم تونلار ۶ ایرتا اولدور دیم خاوم اولدور دیم کوزم لوز کوز و دی
 باغ قولار دیم ترین باغ جلیقا باشش بوز غاق تیا کاک ۶ بیخ حکمت فعنا میل است اخبار یولوردی
 قان تور قان قورق قان قورق قان قورق قان قورق ۶ صاف قرینلار سون سا حاقا سب بیز اولدور یولوردی
 خاطریم بکین ایتم برده اجره نیکس ۶ کیر اولدور نیکم لار دوان نیکس سون سب یا ت کوردی
 کوردی بی کوز ارق کور قولاقم اشتر و سب ۶ تونادیم قولور کوز ارق ارقین لدم شطای اطللس جوردی
 برلا مردی نوشتی مردی بیکان تلمیم ۶ مردی برلا قالدی سلم یوق ایکنز اتوغ تودی
 بیری سب ایزتم ناهرتین توشوب بیک توشو فشا ۶ تیلدور موتیلدور سوز بیکلور بیلکول لودی
 آجیت اخبار اصلنی نیک اوردی آتی قصص ۶ باشش اذ اقله نیک کور سانه توب یلا فوج سوز لاری
 بو صرح جهور ارام غلنی باغور تیک ۶ ایشلاری تورت ایک او غلان خمانون اوردی توتوردی

